

מבוא

פרק א

שמירת הנפש – האם היא חייב דאורייתא

א) איתא בברכות דף ל"ב ע"ב ת"ד מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו, לאחר שסיים תפלתו א"ל דיקא והלא כתוב בתורתכם (דברים ד') רק השמר לך ושמור נפשך, וכתוב (שם) ושמרתם מאד לנפשותיכם, וכשתתני לך שלום למה לא החזרת לי שלום, אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מירי וכו'.

אולם המעיין בפסוקים הנ"ל יראה דלא קאי על ענין שמירת ההוף דמש"כ שם בפסוק ט' רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך כו' הוא אזהרה על שכחת התורה, וכן איתא באבות פ"א מ"ח כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך וכו', וכע"ז איתא במנחות דף צ"ט ע"ב כל השוכח דבר אחד מחמלמודו עובר בלאו שנאמר השמר לך וכו'. והרמב"ן ביאר פסוק זה (בפירושו עה"ת, וכן במצות ששכח אותו הרב ממצות ל"ח כפי דעת הרמב"ן -- מצוה ב') שנצטוו ולבנו שם כל הימים הר סיני ולא נסיר אותו מדעתנו אלא יהיה עינינו ולבנו שם כל הימים (ע"ש ובמגילת אסתר). ומש"כ בפסוק ט"ז ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראייתם כל תמונה כו', בפשטות הכוונה שלא נאמין בשום תבנית פסל, ועיקר מצות שמירת הנפש נלמד ממצות מעקה בפרשת כי תצא כדאיחא בספרי ועשית מעקה – מצות עשה, ולא תשים דמים בביתך – מצות לא תעשה, כמבואר בספר החינוך מצוה תקמ"ז ותקמ"ח, וכ"כ ה"מב"ש בספר המצות מ"ע קפ"ד ומצות ל"ח רצ"ח, וע"ע בסגות חינוך תקמ"ז שהאריך בזה.

ברם בשו"ע חו"מ סימן תכ"ז סעיף ח' כותב ע"פ הירמב"ם (פי"א הלכות רוצח ושמירת הנפש ה"ד וה"ו) וכן כל משול יש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה שנאמר השמר לך ושמור נפשך ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה ביטל מ"ע ועובר בלא תשים דמים, (סעיף ט') הדבא דברים אסור

התוכן

36

סימן רנ"א עשית צרכיו, הנחת הראש, והליכה על דקל קצניץ תשלו
סימן רנ"ב שלפית ירק מאגורה השלו

עניני מידות והנהגות טובות

סימן רנ"ג אדם הכועס תשלט
סימן רנ"ד הרחקה ממחלוקת תשמ
סימן רנ"ה כיסוי שערו האשה תשמא
סימן רנ"ו קבלת צדקה כשאנו צריך השמב
סימן רנ"ז צדקה בלילה תשמג
סימן רנ"ח ביטול מצוה שרגיל לעשות תשמה

ענינים שונים (מאמרי חז"ל)

סימן רנ"ט דברים שגורמים לירידה בעלי בחום מנכסיהם חשמו
סימן ר"ס נטילת שוחר, מומן של בעל ריבית, צרי עין, חשמו
סימן רס"א דברים שגורמים למיתת האשה והבנים תשמז
סימן רס"ב דברים שגורמים לקיצור שנים של אדם תשמט
סימן רס"ג מטה ארמית, הברחה ממבט, שור שחור בחרש ניסן חשנ
סימן רס"ד ריבוי ישובה, הליכה, ועמידה תשנה
סימן רס"ה דברים שגורמים להתחטויות תשנה
סימן רס"ו אור בכל תשנז
סימן רס"ז עמידה לפני הור או לאור חלונה כשהוא ערום, כיבוי תשנז
הנר בפה תשנח
סימן רס"ח ליקוטים חשנב
סימן רס"ט קונטרס זכרון שניאור; חשנב
דברים המועילים לזכרון חשנה

מילואים

מפתחות

ובספר שבעים תמרים וקונטרס שבעה עינים, עין ד' האריך בענין זה ומציין דברי רבינו ירוחם (בספר האדם, נתיב ט"ז סוף אות ל') שהעובר על דברי חז"ל שאסרו משום סכנה מכין אותו מכות מרדות שעובר על דברי חכמים. עוד מציין בשבעים תמרים דברי הסמ"ק סימן קע"א שהחכמים סמכו ע"ז לאסור כל דבר שיש בו סכנה וכו'. ומסקנתו שלשיטת הרמב"ם והשו"ע אין כאן כדברים שאסורים משום סכנה רק איסור דרבנן. ובעי"ז כתב בספר משאת המלך (על דברי הרמב"ם הנ"ל) דיש כאן חומרת חכמים על דברים שמה"ל היה מותר. גם בשו"ת דברי מלכאל ח"ד סימן ס"ב מצדיק דברי הלבוש כיו"ד דאין כאן אלא אסור דרבנן, ע"ש. אולם דעת רוב האחרונים שיש איסור דאורייתא בדברים שאסורים משום סכנה, וכמו שנבאר: בתבואת שור סימן י"ג סק"ב כתב דכל העובר על דברי חז"ל שאסרו שהיא סכנה עובר על איסור דאורייתא. וכן משמע בפמ"ג שהעלה באו"ת סימן ד' א"א סק"ב דאף להרמב"ם דס"ל דכל ספק מה"ל שריא מ"מ בספק סכנה מודה דאסור מה"ל. וכן מוכח מדברי הפמ"ג ביו"ד סימן צ"ז שפ"ד סק"ג בספק אם זב רובב תחת הדגים שאסר משום ספקא דאורייתא לחומרא (וראה מש"כ בזה בנקודות הכסף יו"ד סימן קט"ז סעיף ב'). וע"ע בפמ"ג יו"ד סימן פ"ד במש"כ סק"ב, ובאו"ת מש"כ ר"ס קנ"ו ובסימן שכ"ח א"א סק"ו, ובשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק סימן י' (בד"ה ומעתה) מבואר שהחכמים עצמו למקום סכנה עובר על איסור דאורייתא. וי"כ בחידושי חתם סופר למסכת ע"ז דף ל' ע"א, מנחת חינוך (סוף מצוה תקמ"ז), שו"ת שו"ת זמשיב (מהדו"ת ח"ג סימן קכ"ב), ערוך השלחן (ח"מ תקמ"ז), שו"ת סוף ח', מרחשת סימן כ', משמרת שלום (סימן ק"ח בשפ"ד סק"י דין ח' ובחידושי דגים אות ב'), וכן מבואר בשו"ת בית יהודה (עייש) יו"ד סימן כ"ה ובזבחי צדק יו"ד סימן קט"ז סעיף ד'. ומש"כ הרמב"ם שאסרו חכמים, כבר השיב ע"ז בחבואת שור דמה שאינו מפורש בקרא כ"א ע"פ מה שפירשו חז"ל שייך ביה לשון אסור חכמים. ולמענ"ז יש להוכיח ששיטת הרמב"ם שהוא עובר דאורייתא כשמכניס עצמו לסכנה ממש"כ בשו"ת פאר הדור סימן קמ"ז, ע"ש היטב.

(ב) חש שכתבו לחלק בין סכנה לסכנה. בשו"ת שם אריה יו"ד סימן כ"ז כתב דכל אופני סכנה שמנו הרמב"ם והשו"ע כולם אסורים מה"ת. אלא הדברים שאינם אלא חשש סכנה כגון לא ישתה בלילה מנהגות שמא יבלע עליקה או גילוי אינם אלא במכות מרדות אף שהם מה"ת, ואילו כשכנס למקום סכנה ברורה כגון קיר נטוי וגשר רעוע אז לוקים ע"ז ע"פ הקרא דהשמר דהוי ל"ת כמו במקל. אמנם בשו"ת אגרות משה ח"מ

עונים נזיגי ישיש בהם סכנת נפשות כו' לא יניח פיו על הסילון המקלה יטווח ולא ישתה בלילה מהבירות ומהאמנים שמא יבלע עליקה והוא ז"ל ראה (סעיף י') כל העובר על דברים אלו וכיוצא בהם מכן אותו מכות וסכו בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או אינו מקפיד בכך מכן אותו מכות ורדות, עכ"ל. וראה מש"כ מהר"י פערלא בבאורו לספר המצות לרס"ג, ישר ע"ז לבאר דברי הרמב"ם). והנה המנהג חינוך (שם) מקשה על הרמב"ם דמהיכא תיתיא לומר דהשמיך לך קאי על שמירת הגוף, דשלא ל' להגמול לא קשיא כי הם מינים ומהפכים דברי אלקים חיים למינוח מי ידוע איזה פירוש שפירש הרשע בכתוב הזה דלעתו קאי על שמירת גוף, אך דברי הרמב"ם צ"ע מנלן זה דהוי עשה לשמירת הגוף. להשטות (קומץ מנחה) כותב דכין דאיתא בשבועות דף ל"ז ע"א מקלל עצמו עובר בלאו דהשמר לך ושמור נפשך א"כ מוכח דהיה לחז"ל בלא יקאי על שמירת הגוף. וכבר קדמו בכל זה המהרש"א בח"א ברכות דף ל"ב ע"ב. ועמ"ש בזה בתורה תמימה עה"כ השמר לך (אות יז) וכן מש"כ בספר מקור ברוך ח"א דף תס"ט ע"ב.

ולכאורה משמע ממש"כ הרמב"ם והשו"ע שמכין אותו מכות מרדות וינו אלא איסור דרבנן (וכע"ז דייק התו"ט בדברי המודות במס' יכות פ"ג אות פ"ה), אמנם הסמ"ע בסק"י"ב ביאר שהרבה דברים אסרו חכמים משום סכנה איכא בהם איסור דאורייתא למי שעובר עליהם. וכן מבואר בלשון הלבוש (עיר שושן סימן תכ"ו סעיף י"א) וז"ל: כל ובר על דברים אלו וכיוצ"ב מכין אותו מכות מרדות שהרי עבר על סור דאורייתא דכתיב השמר לך ושמור נפשך וכו'. אך דא עקא שסותר די עצמו ביר"ד (עטרת זהב סימן קט"ז סעיף א') דז"ל שם: כתיב השמר ושמור נפשך מאד וגו' וכתיב ושמרתם מאד לנפשתיכם שיש שמעות אלו הלשונות שצריך האדם לשמור את נפשו שלא יביא את מו ליד סכנה, אע"ג שפשוטן של אלו הכתובים לא מיידי בזה מ"מ כו חז"ל על מקראות הללו ואסרו כל הדברים המביאים את האדם ליד נה כו' ומכין אותו מכות מרדות כמו בכל שאר איסורין שאסרו חכמים עכ"פ מבואר מדברי הלבוש כיו"ד דאין כאן רק איסור דרבנן. ובדברי יובה סימן קט"ז וז"ל העלה דנראה שחז"ר בו הלבוש בחי' וס"ל עכ"פ מבואר מדברי הלבוש כיו"ד דאין כאן רק איסור דרבנן. ובדברי ואלה ז', וכתב או שהחומר ס"ל דכל הדברים האלו אינם רק מדרבנן זמכניהו אקרא, א"צ קים להו שהוא מה"ת ואין לוקין עליהם ושכח גבי חצי שיעור שאסור מה"ת ואין לוקין עליהם.

סימן ע"ו נכתב רבמקים דאיכא רק חשש סכנה אינו אסור אלא מדרבנן ומכין מכות מרדות. ובשור"ת אבני צדק יו"ד סימן מ"ט נכתב דאף דכל דבר סכנה הוא איסור תורה מ"מ הוצרכו חכמים לאסור מים שנתגלו דכיון דלא ראינו ששתה ממנו נחש אחזקיז איסורא לא מחזקינן רק חז"ל החמירו משום סכנה. ובשור"ת יבוע אומר ח"א יו"ד סימן ח' האריך להוכיח דאין כאכילת בשר ודגים יותר מאיסור דרבנן דלא עבר אוגוסתים מאד לנפשותיכם כיון שאין הסכנה מצויה. ובשור"ת בצל החכמה ח"ד סימן קי"ח העלה עפמשי"כ המנחת חינוך (בסוף מצוה תקמ"ו) דאם הוא סכנה לזמן ממושך כגון גג בלי מעקה אז יש איסור מה"ת, ואילו באיסור זמנית כגון להניח פיו על הסילון וכו' צ"ב שאינו סכנה רק לאותה שעה שמוא יבלע כבה"ג אינו רק איסור מדרבנן. ובספר שלחן חי (בהפתיחה) נכתב דרוקא סכנה טבעית אסורה מה"ת, אבל בדבר שיש בה סכנה סגולית לכ"ע אינו אסור מה"ת. וראה עוד בספר דעת משה סימן מ"ג שכתב דהנה"ק לא דברה רק מסכנות אשר המה בדרך הטבעי ולא בדרך הסגולי. לעומת זה מצאתי בשור"ת יד יצחק ח"ב סימן פ' שכתב דגם דבר שיש בו סכנה סגולית ונסתרת נכללת בהאיסור דאורייתא דונשמתם, דחז"ל גילו לנו שבדבר זה יש בו משום סכנה.

ג) לעיל הבאנו לשון המחבר בסעיף ח': וכן כל מכלול שיש בו סכנת נפשית מ"ע להסירו ולהשמיר ממנו ולהזהר בדבר יפה שנואמר השמר לך ושמור נפשוך ואם לא הסיר והניח המכלולות המביאים לידי סכנה ביטל מ"ע ועובר בלא תשים דמים. ובהכנסת אדם כלל ס"ח ס"ד כתב בזה"ל: ואם לא הסיר והניח המכלולות או שהכניס את עצמו לסכנה היי ביטל מ"ע זו ועבר על לאו דלא תשים דמים בביתך. ומבואר מדבריו שכונת הרמב"ם והשור"ע שגם מי שלא הסיר מכלולות וגם מי שהכניס עצמו לסכנה ביטלו מ"ע דהשמר לך וגם עברו בלא תשים דמים. וכע"ז כתב בספר חיי אדם כלל ט"ו סכ"ז, ע"ש. וכן מצאתי בשור"ת אבני צדק יו"ד סימן מ"ט שכתב דכל דבר סכנה הוא איסור תורה בל"ת ועשה מרכזיב נשמרתם לנפשותיכם כי ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך. וכן בספר שבעים תמרים (קונטרס שבעה עינים, עין ד') השיג על זחכמת אדם דהלא השמר פן ואל אינם אלא מצות ל"ת כמבואר: מנחות דף צ"ט ע"ב, אלא כונת הרמב"ם והמחבר דהסרת מכלולות לשם מהכתוב ועשית מעקה, ואילו מי שאינו נזהר ומכניס עצמו לסכנה אינו אלא בל"ת דהשמיר, והם שני עינים נפרדים. (אמנם בשבועים נמרים מסיק דהשמיר אינו רק איסור דרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, אכן כר כתבאר לעיל דאינו כן דעת רוב האחרונים). וכע"ז ביאר מהר"י

פערלא ביאורו על ספר המצות לרס"י נל"ת נ"ג בד"ה נאמנם. ע"ש. ד) בשור"ת שיואל ומשיב מהדו"ת ח"ג סימן קכ"ב העלה שהעברים שנזכרו ביר"ד סימן קט"ז והאי אסורים מה"ת דדבר סכנה ממש הוא איסור תורה והוא בכלל מאבד עצמו לדעת שאין לו חלק לעוה"ב. (וכע"ז) כתב בערוך השלחן יו"ד סימן קט"ז סעיף א'. ובאמת כבר קדמו בזה הלבוש ביר"ד סימן קט"ז סעיף א' (אף שהלבוש נכתב שם שדברים אלו אינם רק מדיבנן) וז"ל: וכל לומר שנוכל ללמדנו זה ממצות בני נח שנאמר להם ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, לפיכך גזרו ואמרו חמירא סכנתא מאיסורא וכו'. אולם בשור"ת שם אריה יו"ד סימן כ"ז השיג על הלבוש שהרי בב"ק דף צ"א ע"ב דרש רבי אלעזר מהכתוב אך את דמכם לנפשותיכם דאין אדם רשאי לחבל בעצמו וע"ז מקשה הגמ' ודלמא קטלא שאני, ר"ל דאין ראייה מהפסיק דהתם מיירי רק במיתה ולא בחבלה בעלמא. וא"כ גם כאן ל"ל דשאני ליכנס למקום סכנה מהמאבד עצמו לדעת. עוד תמה בשם אריה על קושית התוס' בשבועות דף ל"ו ע"א (בד"ה ושמור) דתיפוק ליה חובל בעצמו מרק השמר לך ושמור נפשוך מאד או מונשמתם (כצ"ל) מאד לנפשותיכם, וע"ז הקשה השם אריה דהלא מהגמ' בב"ק מוכח דשאני קטלא ואיך נלמד מזה חובל בעצמו. וכע"ז הקשה הפ"ח בספרו מים חיים (שבועות דף ל"ו) וגשאר בצ"ע. גם בספר חסידים סימן תרע"ה משמע דהכתוב אדרוש לנפשותיכם מיירי רק במיתה, ע"ש. ברם בהגות מעמה איתן (שבועות, שם) תירץ קשית הפ"ח דבאמת נמש משמע גם חבורה שאינה חוזרת דכן מוכח מרש"י בסנהדרין דף פ"ד ע"ב (בד"ה דכחוב) ובחולין דף ק"ב ע"ב (בד"ה לאוכלה). ואמנם ראיתי בבני יהושע על אבות דר' נתן פ"ג (ד) שהחובל בעצמו אינו רשאי משום ונשמרתם לנפשותיכם. וכע"ז כתב באורים יתומים (תומים סימן כ"ז סק"א) וכ"כ להלכה בערוך השלחן חו"מ סימן ת"כ סעיף מ"ג. גם מרן החפץ חיים כותב כן בקונטרס ליקוטי אמרים פרק י"ג. שר"י בתורה תמימה עה"כ אין זה אלא דיוחי בעלמא דבאמת גם דאיתא בב"ק ודלמא קטלא שאני אין אך את דמכם לנפשותיכם כי' דמה חבלת הגוף נכלל בפסוק זה. עכ"פ פסק המחבר בחר"מ סימן ת"כ סעיף ל"א החובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי (פטור). והמאירי כתב (בכ"ק צ"א) שהחובל בעצמו איסורו מר"ס וקרא אסמכתא בעלמא. ב"ס רוב הראשונים כתבו שהחובל בעצמו איסורו מדאורייתא. וכ"כ בשור"ת הרשב"א סימן תרי"ז, ובהר"ן בשבועות דף כ"ז ע"א (בענין נשבע להרע לעצמו), ושם ב"ד כ"ה (בד"ה מלקול) וכן מבואר בספר חסידים סימן תרע"ז דהוא אסור מה"ת. גם בהפוסקים מבואר נשיטת הר"ן והרשב"א

עובר על לאו זה דהתיב ולא תשים דמים בביתך כלי, ולא לענין מעקה בלבד דבר הכתוב אלא כל דבר המזיק, וכזאמר בפרק אלו נערוות מנין שלא יעמיד סולם דיעוץ ולא יגדל כלב רע בביתו דהתיב ולא תשים דמים בביתך, וכל שיש בו סכנת נפשות גם כן מצוה להסיר ולהשמר ממנו כדכתיב השמר לך ושמור נפשך מאד וגו', וכל מה שאסרו חכמים משום סכנה וכן דין גילוי חבל מכלל זה, עכ"ל. ונראה בנחתו כזה שעובר על לא תשים דמים גם בדבר המזיק, ואילו החיוב לשמירה זהירות אינו אלא בדבר שיש בו סכנת נפשות. וזה נגד דברי המאירי (ה"ד) בשיטת מקובצת ב"ק נ"א ע"א דאין מצות מעקה בחשש נזקין אלא בחשש מיתה. (ופלא מש"כ בספר משואת המלך פ"א הלכות רוצח ה"ד בשם הקרית ספר דגם ה"ל"ת דלא תשים דמים אינו רק במכשול שיש בו סכנת מיתה ולא כשיש חשש לנזקין. והלא הקרית ספר כתב בהדיא דלא תשים דמים קאי גם בכל דבר המזיק).

וכן מצאתי בסמ"צ (ל"ת קס"ו) שעובר על לא תשים דמים בביתך בכל דבר המזיק, (ואילו במ"ע ע"ט כתב שאינו עובר על ושמרתם רק בסכנת נפשות ע"ש היטב). גם בספר ידאים (עמוד היראה, מצוה מ"ד) מכאור דעובר בלא תשים דמים בכל דבר המזיק. וכ"כ בערוך השלחן ח"ט סימן תכ"ז סעיף ו' לא תשים דמים כל דבר שיכול לגרום דמים מיתה או נזקין, וראה בשו"ע הרב (הלכות שמירת גוף ונפש סעיף י"ד) שכתב שצריך להזהר בנזקו שלא לאבדו ולא לקלקלו ולא להזיקו. והנה לעיל (פרק א' אות ג') הבאנו שיטת החכמת אדם שמי שמכניס עצמו בסכנה עובר גם בלא תשים דמים (וכע"ז הבאנו שם בשם שו"ת אבני צור), ולפמש"כ הראשונים הנ"ל יצא שעובר ע"ז כל מי שמכניס עצמו לסכנה אבר או סכנת נזק. ובאמת מוכח מדברי התוס' בשבועות (דף ל"ו ע"א בד"ה ושמור) והכתוב השמר לך וכו' כולל גם אזהרה לשמירה מן הנזק, שהרי התוס' הקשו דתיפוק ליה מהאי קרא שיש איסור בחיוב בעצמו. ועיין לעיל פרק א' (אות ד') מש"כ בשם המצפה איתן.

אולם עדיין עומד לנגדו לשון הרמב"ם והשו"ע זכ"ל מכשול שיש בה סכנת נפשות מ"ע להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה שנאמר השמר לך ושמור נפשך מאד וכו' – ומבואר מדבריהם לאכארה דאין כל חיוב זהירות דק בשיש חשש סכנת נפשות. אמנם ראיתי בספר בן איש חי (שנה ב' פרשת פנחס אות ח') שכתב כזה"ל: הרבה דברים אסרו חז"ל משום סכנה או שאר היזק הגוף. וכן ראיתי בשו"ת דברי מליאל ח"ב סימן נ"ג שכתב דדאי אסור לאכול כל דבר המזיק לאיזה מחלה (אף

שהחובל בעצמו עובר כאיסור תורה ראה בב"י יו"ד סימן רל"ו, בשו"ע שם סעיף ב' בהג"ה, ובש"ך סק"י, וכ"כ הש"ך בסימן רט"ו סוס"ק א'. ועי' בשו"ת יביע אומר ח"א יו"ד סימן ח', ספר מרחשת סימן כ', בדברי הפתחה לספר שלחן חי. אגב, ביים של שלמה ב"ק פ"ח סימן נ"ט ועלה דיש בחובל בעצמו גם משום כל תשחית. אולם הפרשה בח"מ יומן ת"כ חולק עליו דאין כאן משום כל תשחית כיין דמעלה ארוכה. מכאור מדבריו לאכארה דגם הוא מודה דאיכא כל תשחית לשקטע וגלו יוצ"ב.

ובסיכום: לדעת רוב האחרונים המכניס עצמו לסכנה היה עובר איסור דאורייתא, ולדעת החכמת אדם והאבני צור (שהבאנו לעיל אות ג') הרי הוא עובר בל"ת ועשה, ויש שמחלקים ביין סכנה לסכנה מש"כ באות ב'.

פרק ב

שמירת הנפש – הגדרות

1 כתב המחבר (ח"מ סימן תכ"ז סעיף ה') בשם הרמב"ם (פ"א הלכות צה ושמירת הנפש ה"ד) אחד הגו ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי כשכל בו האדם וימות כגון שהיתה לו באר כי חייב לעשות חוליא גבוה ספיחים או לעשות לה כיסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות. וכן כל שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בו יפה שנאמר השמר לך ושמור נפשך וכו'. הנה מדברי הרמב"ם שו"ע משמע דהחיוב של שמירת הנפש הוא רק בכה"ג שיש סכנת שו"ת, אבל אם לא נזהר או אמילו הכניס א"ע למצב של סכנת אבר או זר היזק הגוף, בזה לא הזהירה תורה. אולם החיוב כתב במצוה תקמ"ו בה דברים אסרו ז"ל כדי להשמר מן הנזקים ומן המקרים הרעים שאין י' לו לאדם שיש בו דעה לסכן בנפשו וע"כ ראוי שיתן לבו לכל כרים שאפשר להגיע לו נזק בהם וכו'. הנה מדבריו משמע שחייבים שמר גם מן הנזק. וכן במצוה תקמ"ז (לא תשים דמים בביתך) כתב ינוך שלא להניח המוקשים המכשולים בארצינו ובבתינו כדי שלא תו ולא יזקו בם בני אדם. (שו"ר שכבר הרגיש בזה בשו"ת דבר ההם ה"א סימן ל"ז אות כ"ה, ועי' שמיים נראה דפלוטא דרבחותא וכלא ראיית מי שהרגיש בזה).

והמבי"ט כתב בקרית ספר (אזהרה רצ"ב) וז"ל: אם לא עשה מעקה וא פרק ב' מ"ז החי"א ז"ל ושאל אם עדיף לנסוע במכוון או בסמיטה והשיב ינוס עדיף שדא נמצא פחות וזמן במצב סכנה.

שאינה מחלה מסוכנת ר"ל) משום ונשמותם לופשונידים וזוהי עון בכנה"ג יו"ד סימן קט"ז אות מ"ב. ולא אבין מנ"ל לומר הכי, הלא מבואר דעת הרמב"ם והשו"ע דאין איסור רק בכנה"ג שיש משום סכנת נפשות, וכמש"כ. ואולי הבינו דשיעור דברי הרמב"ם והשו"ע כך הוא: כל מכשול שיש בה סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה כו'. ר"ל דמלבד החיוב הנ"ל שייסיר המכשול יש ג"כ אזהרה על שמירת גופו עד שייסיר מכשול הנ"ל, ואזהרה זו קאי גם על שמירה מנזק ולא רק על שמירה מסכנת נפשות כשיטת החינוך. ומש"כ כל מכשול שיש בה סכנת נפשות זה קאי רק ארישא שאינו חייב להסיר המכשול אם אין חשש של סכנת נפשות. ועדיין צ"ב.

ג) אפילו בדבר שיש בו סכנה, מ"מ אם הוא מנהגו של עולם ודרך זכרה אין לחוש, כך כתב בשו"ת שם אריה יו"ד סימן כ"ז. ונימוקו עמו זהא ראייתא ארבעה צדיקים להורות וב' מהם הולכי מדבריות והולכי מים, הרי מוכח דיש בהם משום סכנה ואעפ"כ מותר לפרוש בספינה ללכת במדבר. וע"כ צ"ל דבדברים כאלו אשר הם לצורך העולם אין איסור כלל. אכן מי שרוצה לפרוש לים הגדול בכדי לשוטט בעולם לדאות דברים חדשים וכיוצ"ב בודאי יש להרחיק מזה, אבל לצורך וזונות או לסחורה כשהוא מנהגו של עולם אין לחוש כלל, עכ"ל. ולפ"ז ויש הא דנוסעים בזמנינו במכוניות ובמטוסים אף דמעמיד עצמו במקום יכנה במשך הנסיעה.

פרק ג

מדברי חז"ל על מצות שמירת הנפש

כתב החינוך במצוה תקמ"ו (ועשית מעקה לגגך) ח"ל: משרשי המצוה כי שעם היות הקב"ה משגיח בפרטי בני אדם ויודע כל מעשיהם וכל שיר יקרה להם טוב או רע בגזירתו ובמצותו לפי זכותם או חייבם. ענין שאמרו ז"ל אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אצ"כ מכריזין עליו למעלה. אעפ"כ צריך האדם לשמור עצמו מן המקרים הנהוגים כי הא-ל יא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע וגזר שיהיה האש שורפת מים מכבין הלהבה וכמו כן יחייב הטבע שאם תפיל אבן גדולה על זש האיש שתדצוק את מוחו או אם יפול אדם מראש הגג הגבוה לארץ ימות והוא ב"ה חנן גופות בני האדם ויפח בהם נשמת חיים בעלת דעת זמור הגוף מכל פגע ונתן שניהם הנפש וגופה בתוך גלגל היסודות

ויהיה ינהיגם ויפעלו בהם פעולות. ואחר שהא-ל שעבד גוף האדם לטבע י"י כן חייבה חכמתו מצד שהוא בעל חומר צוהו לשמור מן המקרה כי ויטבע שהוא מסור בירו יעשה פעולתו עליו אם לא ישמור ממנו, עכ"ל החינוך (ועע"ש דברים נפלאים).

בספר ראשית חכמה (פרק דרך ארץ שער ג') מביא בשם מדרש יהי אור בוא וראה שהקב"ה אוהב לישראל מכל העמים והזהיר אותם שישמרו את נפשם כדי שלא יביאו לידי סכנה לפי שיש שעות ביום שצריך האדם לשמור את נפשו בהם לפי שבהם הדינין מתעוררים לבא לעולם ובשעה שהדינים מתעוררים צריך האדם לזהר שלא תפגע בו מדת הדין, ולפיכך הזהיר הקב"ה את ישראל ואמר לך עמי בא בחדריך לפי שכשמתדן הדין מתעוררת והדבר בא לעולם אין אדם רשאי לילך בשוק יחידי ואפילו עם בני אדם אלא יסגר בתוך ביתו ולא יצא לשוק עד אשר תעצר המגפה, לפי שהיה נח איש צדיק צוהו הקב"ה להסגר בתוך התיבה כדי שלא ימות עם שאר בני דורו וכן צוה הקב"ה לאבותינו כשנגלה עליהם במצרים להכות את בכוריהם שישגרו בתוך בתיהם עד אשר יעבור המשחית שנאמר ואתם לא תצאו וגו', חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואחר שיעבור זעם אין לו רשות למלאך לחבל.

ובבאר הגולה חו"מ סו"ס תכ"ז כתב נלע"ד תטעם שהזהירה התורה על שמירת הנפש הוא מטעם שהקב"ה ברא את העולם בחסדו להטיב להנבראים שיכירו גדולתו ולעבוד עבודתו בקיום מצותיו ותורתו כמו שאמר הכתוב כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו, וליתן להם שכר טוב בעמלם, והמסכן את עצמו כאילו מואס ברצון בוראו ואינו רוצה לא בעבודתו ולא במתן שכרו, ואין לך זלזול אפקירותא יותר מזה. וראה מש"כ האור החיים הק' עה"כ אך את שבתותי תשמרו (שמות ל"א י"ג) להודיע שקדושת נפש ישראל גדולה מקדושת שבת ועל כן פיקוח נפשות דוחה את השבת.

וכתב הראב"ד בשער הקדושה דף מ"ד אין צ"ל שישמור אדם מן המאכלים שהוא מכיר שמזיקין אותו כי האוכל דברים המזיקין אותו ואפשר לו וזולתו הרי הוא פושע בגופו ופושע בנפשו מפני שהולך אחר תאוותיו ואינו חושש על אבידת גופו והיא היא דרך היצר הרע ועצת הסכלים להסיתו מדרך החיים אל דרך המות.

ובספר חסידים סימן תרע"ה איתא זאך את דמכם לנפשותיכם אדרוש אם מת אדם בפשעו כגון שמתקוטט עד שהורגים אותו עתיד